

Миомир ДАШИЋ

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКЕ ПРИЛИКЕ У СТАРОЈ ЦРНОЈ ГОРИ И БРДИМА ПРИЈЕ И У ВРИЈЕМЕ ТУРСКИХ ВОЈНИХ ПОХОДА НА ЦРНУ ГОРУ 1712. И 1714. ГОДИНЕ*

1.

Црна Гора, као земља, у данашњим границама, првих деценија XVIII вијека, када Порта предузима против њеног језгра два велика војна похода да би њено бунтовно становништво умирила и натјерала на покорност – 1712. и 1714. године – највећим дијелом била у саставу великог Османског (Турског) царства, а знатан дио Црногорског приморја – Бока которска, Грбаљ (од средине XVII вијека) и Паштровићи – чинио је саставни дио Млетачке републике. Црна Гора, то име је од друге половине XV вијека потиснуло име средњовјековне српске државе Зете, и то њеног горњег (планинског) дијела, после пада државе Црнојевића под турску власт (1496), била је подијељена најприје на седам (до 1521) административно-територијалних јединица – нахија: Грбавци (Љешанска), Жупа, Малоншићи, Пјешивци, Цетиње (Катунска), Ријека и Црмница. У XVI и првој половини XVII вијека, будући да је врховна турска власт управно очувала цјеловитост Црне Горе у оквиру свог административно-територијалног уређења, њој је номинално припадао и Грбаљ, који је имао специфичан самоуправни економски и друштвени положај као султанов хас – соларна област. Међутим, од

* Рад је био припремљен за Зборник са научног скупа *Царев Лаз у историји, књижевности и традицији*, одржан 27. јула 2002. године на Цетињу, који није штампан.

1647. године и Грбаљ је прихватио млетачку управу добивши широке повластице какве су имали и Паштровићи.

До краја XVI вијека ишчезло је племе Малоншићи, чију су територију захватили Бјелопавлићи, а Жупа и Грбавци (безимена нахија) су сједињени у једну нахију под именом Љешанска. Тако млетачки чиновник из Котора, пописивач Скадарског санцака, Маријан Болица у свом *Опису скадарског санцака* (1614) биљежи пет нахија у оквиру Црне Горе: Катун (Катунска) Љуботињ (Ријечка), Пјешивци, Љешанска и Црмница. Земља Црна Гора, као соларна област, у прва два вијека турске владавине, стекла је посебан, релативно привилегован, филуријски статус који је произилазио из њеног граничног положаја с територијом Млетачке републике и изласка на Јадранско море, као и свог изразито карстног планинског простора, на коме је становништво претежно опстајало на пољопривредно-сточарском начину производње. Специфичан географски привредни, геополитички и социјални положај, као и бунтовност црногорског становништва били су несумњиво фактори који су утицали – што је и врховна централна турска власт својим прописима (катунамама) задржала административно-територијалну цјелокупност Црне Горе, наслијеђену из времена господара Црнојевића владавине, било у форми вилајета, санцака или кадилука Карадаг (Црна Гора). О томе, поред домаће историјске грађе, свједоче проучени турски пописни дефтери из XVI и XVII вијека, као и обимна архивска грађа млетачке провенијенције.

Првих година турске владавине, како свједочи први турски попис (објављен прије 5. марта 1497), Црна Гора је организована као вилајет, тј. покрајина под управом скадарског санцак-бега. Вилајет Црна Гора (Карадаг) био је у саставу Скадарског санцака од 1497. до 1513. године. Од 1513. до 1529. године, међутим, Црна Гора је била издвојена из Скадарског санцака у посебан санцак, под управом трећег сина Ивана Црнојевића Станише, исламизираниог још осамдесетих година XV вијека под именом Скендер-бег (од 1485. као спахија живио у Турској). Да султан издвоји земљу Црнојевића – Карадаг – из Скадарског санцака, биле су од утицаја привредно-социјалне и политичке прилике – отпор становништва уведеним дажбинама – харачу, ушуру (десетини), испенци (плаћање хришћанске раје „господару земље”) и остале рајинске обавезе, које су резултирале отвореним побунама (1499-1502, 1505, 1510, 1513) које је турска власт била принуђена да угуши у крви. Ипак, послје бу-

на у јуну 1513. године, која је имала шире размјере, а коју су војном силом сломили скадарски и херцеговачки санџак-бегови, а имајући у виду жалбе народних представника на тежак економски положај које су стизале у Цариград, централна власт је одлучила да формира Црногорски санџак на челу са Скендер-бегом Црнојевићем. Тада су у границама „Иванбеговине” – Црне Горе, укинута тимари, харач и ушур и остале рајинске обавезе и умјесто њих становништву је уведен јединствени порез, који се звао филурија и износио 55 акчи на сваку кућу годишње. Формирањем Црногорског санџака промијењен је, у ствари, из темеља правно-имовински положај становништва Црне Горе. Она је онда била филурцијска покрајина, без обзира што је после 1529. године изгубила статус посебног Црногорског санџака и понови чинила саставни дио Скадарског санџака, задржавши територијалну цјелокупност као посебна административна јединица – кадилук Црна Гора, чије је сједиште било у Жабљаку, односно Подгорици, а повремено и на Ријеци Црнојевића.

Административно-територијалне промјене дешавале су се често у европском дијелу Османског царства и у XVI и XVII вијеку, као и касније. Те промјене су се, наравно, одржавале и на оновремену Црну Гору. Тако је, по свему судећи, централна власт издвојила кадилук Црна Гора, свакако прије 1568. године (највјероватније 1566) из Скадарског и припојила га Дукађинском санџаку. До те промјене је, вјероватно, дошло због отпора црногорског становништва властима Скадарског санџака које су покушавале да закину филурцијске и друге повластице стечене у вријеме самосталног статуса Црногорског санџака. Зна се, на примјер, да је 1565. године Скадарски санџак захватила снажна и широка буна, у којој је учествовало становништво Подгорице, Зетске равнице, брдска племена Кучи са Васојевићима (Лијева Ријека), Братоножићи и Пипери, а одразила се и на Црмницу. У тој буни учествовала су и нека албанска племена Малесије, чији је социјални и економски положај такође био тежак. Око Скадра је из истих социјалних узрока дошло до буне и непуних десет година касније. Те буне су очигледно имале утицаја и на касније територијално административне промјене и положај становништва Црне Горе и црногорских брдских племена.

Када је ријеч о оновременој Црној Гори ваља рећи да је она, по свему судећи, краће вријеме била и под управом херцеговачког санџак-бегла и прије припајања Дукађинском санџаку (1566. или

1568) и послије издвајања из њега (1576), да би поново била враћена у састав Скадарског санцака. У његовим административно-територијалним границама номинално ће она остати све до међународног разграничења Црне Горе и Турског царства (1858/59).

Ваља овдје истаћи да је геополитички положај Црне Горе, односно њена административно-социјална и друштвено-економска особеност била, очигледно, од утицаја што ју је централна власт Турске концем XVI вијека поново, истина привремено, организовала у посебан – Црногорски санцак. Свакако да је одлука централне власти била условљена снажним антитурским покретима брдских и херцеговачких племена и њиховим политичким везама са хришћанским државама и папском столицом у вријеме Дугог рата (1593-1606), који је вођен између Турског и Аустријског царства и његових савезника, а у коме је учествовао и српски народ на страни хришћанских савезника. Учествујући у том антитурском рату племена Брда, Херцеговине и других области гајила су наду да ће доћи до скорог ослобођења и Црне Горе и ширег српског и албанског етничког простора. Међутим, тај посебан статус Црногорског санцака био је кратког трајања. Већ почетком XVII вијека Црна Гора је изгубила статус посебног санцака и као кадилук поново укључена у Скадарски санцак. Но, и поред тих честих административно-територијалних промјена до којих је долазило (од конца XV до почетка XVII вијека), Црна Гора је у широј и ужој форми имала аутономни положај као значајна гранична област Османског царства према Млетачкој републици, а отпорима и бунама успијевала је да одржи добијене друштвено-економске повластице и да их, чак, и учвршћује. Тај аутономни положај потврђиван је канун-намама (законима) за Црну Гору у дефтерима из 1521. и 1523. године, затим у дефтеру за Дукађински санцак из 1570. године, да би, послије снажног отпора Црногораца крајем XVI вијека, који је крунисан њиховом оружаном побједом над скадарским санцак-бегом 1603. на Љешкопољу, и султан де факто признао аутономију Црне Горе и именовao Вуја Рајчева, кнеза Љуботиња (Ријечка нахија), спахијом – „главом Црне Горе”. Повластице становништва Црне Горе прецизно су набројане у том султановом берату; филурија, до тада прибирана од стране харачара уз помоћ домаћих кнезова (муселима), претворена је у годишњи данак, који су сакупљали само кнезови и „црногорски спахија”. Турски представници без њиховог одобрења нијесу имали право ни да уђу у територију Црне Го-

ре, ако нијесу имали султаново одобрење. И у султановом берату је формулисано да Црногорци нијесу обавезни да ратују за рачун Турског царства ван Црне Горе, уколико их не би изричито позвао султан; њихова обавеза била је да и даље раде на султановим соланама у Грбљу и да их заједно са Грбљанима бране. Санцак-бег и црногорски кадија (живио је у Подгорици, а повремено и на Ријечи Црнојевића) имали су обавезу да над Црном Гором врше надзор од општег значаја. Ова два представника турске власти била су обавезна да се брину о очувању постојећих друштвених односа успостављених у Црној Гори.

2.

Повластице су омогућиле да ојачају домаће установе унутар црногорског друштва: кнежине, које су све више попримале обиљежја племенских организација; спорови су рјешавани на основу регула домаћег обичајног права. Аутономни положај Црне Горе ојачао је улогу Цетињске, односно Црногорско-приморске и скендеријске митрополије као духовне институције која је обједињавала православне вјернике и ван оновремених граница Црне Горе. Митрополит је, заједно са црногорским спахијом (до друге половине XVII вијека) и другим племенским главарима (кнезовима и војводама), представљао народ Црне Горе пред турским и млетачким властима. Осим Митрополије, у снажењу аутономности Црне Горе значајну улогу имао је и Општи црногорски збор, на којем се расправљало и одлучивало о свим крупним питањима која су се тичала Црне Горе. Све то је било од утицаја да се временом у Катунској (заједно са Пјешивцима), Ријечкој и Црмничкој нахији оформи 21 племе, зависно од територијалне распрострањености братства. Љешанска нахија, као изразита предiona цјелина, стекла је само неке одлике племенске организације, па се у племенској терминологији и о Љешњанима говорило као о јединственом племену.

Ријечју, племенска организација а у данашњим границама Црне Горе развила се за вријеме прва два вијека турске владавине. Племенска организација преовлађивала је готово на читавој територији данашње црногорске државе, у Приморју су племенско уређење имали Паштровићи, Грбаљ, Кривошије, Мркојевићи, а извјесне облике и садржаје и општине: Маине, Побори и Брајићи. Староцрногорска племена, с изузетком Пјешиваца и Малоншића, за разлику

од брдских, сјевероалбанских и херцеговачких, која су оформљена посљедњих деценија XV и до средине средине XVI вијека – јављају се и касније. Њихов процес организовања на територијалној основи трајао је све до XVIII вијека, окупљањем разних родова и братстава, међу којима је било и сродних. Повезивање у племе често је вршено и на основу фиктивног сродства. Ипак, природне оквире племенским организацијама чинило је повезивање села и катуна и њихово стапање и прожимање у јединствену друштвену, привредну и војно одбрамбену цјелину. Тако оформљене територијалне заједнице у дугом процесу развиле су се у племена, стичући под турском влашћу аутономна права, битно различита у односу на становништво других средина.

Племена Брда била су бројнија и са више специфичности у односу на староцрногорска. Она су оформљена раније. Тако од краја XV и прве половине XVI вијека у Брдима постоје племена: Бјелопавлићи, Пипери, Братоножићи, Васојевићи, Ровца, Морача и Кучи. Затријебач, се временом издвојио из Куча и развио у посебну племенску заједницу. Свако од тих племена везивало је своје поријекло за неког свог истакнутог родоначелника, често фиктивног. На том таквом сродству чвршће су повезивани родови – братства, поготово ако је још родоначелник везиван за неко династичко или крупно властелинско име.

3.

У границама данашње црногорске државе, осим нахијске Црне Горе, која је у прва три вијека турске превласти сачувала територијалну цјелокупност као „земља Црнојевића”, због чега ће се од XIX вијека, када се ширила, називати и „стара Црна Гора”, ушле су и друге средњовјековне српске државне области: Доња Зета, Херцеговина и велики дио старе Рашке. Наравно, овдје о тим историјским процесима нећемо говорити јер то излази из оквира ове теме. Нашу пажњу усмјерићемо на то да укратко покажемо какве су биле друштвене, социјалне и друге прилике у племенским организацијама Брда и Херцеговине, као сусједних области оновремене Црне Горе, у прве двије деценије XVIII вијека.

Сјеверне и сјевероисточне области данашње Црне Горе административно-територијално припадале су у више санџака: Скадарском, Призренском (повремено) и Херцеговачком. Друштвено-еко-

номска обиљежја патријархалних заједница ових области су се донекле разликовала, имала специфични развој и положај у односу на староцрногорска, брдска и херцеговачка племена. Наиме, на тим просторима преовлађивала је кнежинска друштвена организација. Турска власта је закидањем повластица онемогућила да се започети процес организације племена (Крича, Вранеша, Затарских Никшића, Колашиновића, Плаћана, Србљака, односно Ашана и др.) историјски реализује. Једино је у долини Лима успјело да се организује мало Шекуларско племе, чије је језгро чинио стари слој србизираног влашћког (сточарског) становништва. Насељавањем васојевићких братстава из њихове племенске матице – Лијеве Ријеке и са изворног тока ријеке Таре – у Горњем Полимљу, од конца XVII вијека и током XVIII вијека, у долини Лима је заживјела снажна племенска организација – васојевићко племе које је постало највеће и најснажније од свих црногорских племена у зеленој динарској зони.

Ваља рећи да су и оновремене локалне друштвене заједнице муслиманског становништва на сјеверу и сјевероистоку данашње Црне Горе, као, на примјер, Колашинци, Бихорци, Плављани, Гурињци и други, будући да су од посљедњих деценија XVII вијека постајале све снажније, такође посједовале много елемената племенске друштвене организације. Радило се о томе да су Црногорци, Брђани, Херцеговци и припадници сјеверноалбанских племена, досељавањем у ове хомогеније муслиманске средине преносили многе елементе племенске организације до којих су држали и касније када су прешли у ислам.

Ван територије Старе Црне Горе и „Седморо Брда”, племенска организација се развила и оснажила у Источној Херцеговини, односно сјеверозападним дјеловима данашње Црне Горе (Граховљани, Бањани, Никшићани, Жупљани, Риђани, Дробњаци, Пивљани, Рудињани, Ускоци, Језеро-Шаранци и др).

У дугом процесу формирања племена на територији данашње Црне Горе, број племена се мијењао: нека племена (Малоншићи, Требјешани, Риђани и др.) ишчезла су, а на њиховој територији или дијелу територије организована су нова племена. Тако број племена није увијек био сталан. Средином XIX вијека, у границама данашње Црне Горе било је око 40 племена.

У XVIII вијеку у Старој Црној Гори било је већ формирано 21 племе, у три нахије – Катунској 9 (Цетињско, Његуши, Њеклићи,

Озринићи (Чево), Цуце, Бјелице, Пјешивци, Загарач и Комани); Ријечкој 5 (Љуботињ, Цеклин, Добрско село, Косијери и Грађани) и Црмничкој – 7 племена (Глухи До, Бољевићи, Лимљани, Подгор, Брчели, Дупило и Сотонићи). Љешанска нахија је представљала јединствену друштвену заједницу, без посебних племена.

Раније смо рекли да су у Приморју племенску организацију имали Паштрровићи, Кривошијани и Мркојевићи (Мрковићи), а многе елементе племенске организације срећамо и у општинским заједницама: Грбаљ, Побори, Маине и Брајићи.

Брдска племена – Бјелопавлићи, Пипери, Васојевићи, Кучи, Браатоножићи, Ровца и Морача – била су знатно бројнија од староцрногорских и већине херцеговачких племена.

4.

Овдје нећемо говорити о унутрашњој структури црногорских племена, братствима, њиховим родовима, старјешинама, скуповима, начину сазивања племенских скупштина, начину одлучивања, заједничкој племенској, сеоској и братственичкој имовини, обичајном праву, међуплеменским односима и другим питањима и проблемима црногорског племенског друштва. Јер, црногорско племенско друштво релативно је добро проучено у нашој историографији иако има још простора за научно истраживање овог друштвеног феномена по чему је Црна Гора историјски препознатљивија од других балканских земаља.

Једино ваља напоменути да су племена Старе Црне Горе ушла у XVIII вијек са једном изграђеном заједничком натплеменском уставом *Црногорским збором*, који је настао у условима посебног аутономног положаја земље Црне Горе као граничне области под врховном влашћу Турског царства, почетком XVII вијека. Збору је имао прво да присуствује и одлучује сваки одрасли Црногорац. Обично је на Збору присуствовао по једна представник из куће. Дешавало се да се на Збору окупи и до 2000 људи.

Одлуке Збора имале су више моралну него правну снагу, племена или поједини главари извршавали су их само ако су то хтјели, дакле из моралних обзира. Јер, Збор није имао извршних органа који би санкционисали неизвршење његових одлука. У вријеме када је турска власт покушавала да наруши или суспендује аутономију Црне Горе, долазило је чешће до одржавања општецрногорс-

ких зборова на којима се одлучивало о организацију и мјерама народног отпора Турцима.

Општи црногорски збор расправљао је и рјешавао међуплеменске спорове, утврђивао мир са племенима (изван оновремених црногорских граница) и турским властима у сусједним областима; предлагао и бирао митрополите Црногорско-приморске (Цетињске) митрополије, расправљао о односима са Млетачком републиком и њеним властима у сједном Приморју, а од времена митрополита Данила Петровића (1697-1735) и о односима са Русијом и Аустријом; одлучивао о успостављању земаљског суда и другим питањима од интереса за читаву земљу. Од конца XVII вијека, као и кроз читав XVIII вијек, Општецрногорски збор ширио је своје надлежности, знатно доприносио политичком обједињавању племена, њиховој организацији и припремању за одбрану стечене аутономије Црне Горе.

Осим јачања улоге Општецрногорског збора, у вријеме владика Данила Петровића ојачала је још једна натплеменска установа – *Збор* племенских главара. Тако од тог времена Општецрногорски збор стиче својства главарске скупштине у чијем раду ће главари јачих племена и они имућнији, уз црногорског митрополита, имати пресудну улогу на одлуке Збора. Митрополити из куће Петровић-Његош током XVIII вијека постају водеће политичке личности које воде главну ријеч на Збору. Већ владика Данило је стекао право да сазива Збор, обично код Цетињског манастира – сједишта Митрополија, а то право је, касније, припадало и његовим наслѣдницима.

5.

Ослободилачка борба коју је водио народ Старе Црне Горе, Брда и Херцеговине у ратовима Турског царства и Млетачке републике (Кандијски рат 1645-1669), Морејски рат 1684-1699) и турско-аустријски рат (1683-1699), настављена је још организованије и жешће и у XVIII вијеку. Од почетка XVIII вијека народ оновремене Црне Горе, у савезу са својим сународницима из сусједних области – Брда и Херцеговине – водио је ослободилачку борбу с циљем да се ослободи турске врховне власти и добије своју независност. Основној идеолошко-политички смјер тој заједничкој антитурској акцији Црногораца, Брђана и Херцеговаца одредио је митрополит

Данило Шћепчевић-Петровић, родоначелник владајуће куће Петровић, родоначелник владајуће куће Петровић Његош.

Крупни догађаји, који су слиједили на Балкану послје склапања Карловачког мира (1699), када је Турско царство морало да призна пораз у рату са државама Св. Лиге и Русије, изгубивши готово све земље сјеверено од Саве и Дунава и западније од ријеке Уне, наговјестили су да ће и наредни XVIII вијек тећи у знаку даљих ратовања између Турака и хришћанских сила, превенствено са земљама највише заинтересованим за проширење политичког утицаја на Балкану, у првом реду Аустријског и Руског царства. На дневном реду нашло се најкрупније европско историјско питање: како вршити подјелу земаља под турском влашћу на Балкану. Тиме је отворен историјски комплекс познат под именом *Источно питање*, које ће под тим називом фигурирати од двадесетих година XIX вијека, а биће ријешена читав вијек касније.

Све те политичке промјене, ратови, империјални споразуми и подјела интересних сфера између водећих сила на Балкану, прије свега Аустрије и Русије у ратовима с Турском, неминовно ће се дотичати и мале Црне Горе, утицаће на њен положај и историјску судбину све до почетка XX вијека. Тако су се владике – владари куће Петровића, од владике Данила до књаза Николе, игром историје нашли са својом малом земљом у вртлогу и котолечини сукоба између хришћанске Европе и Турског царства.

Владика Данило, поучен искуством из ратова Турског царства и Млетачке републике у XVII вијеку, у којима су на страни Млечана активно учествовали и Црногорци, Брђани и остали околни српски свијет, а да у мировним уговорима нијесу ни споменути, што се десило и 1699. године у Сремским Карловцима, схватио је да његова земља не би могла да опстане, мора да потражи ослонац, поред сусједне Млетачке републике, на коју се до тада ослањала, и на оне европске силе које је у својој политичкој процјени и визији видио као сигурне побједнице у великом сукобу око рјешавања *Источног питања* и његових расплета. И заиста, имао је срећу да од 1711. године мали црногорски чамац веже за велики руски брод; успостављајући затим и прве политичке додире са Аустријом, уз настављање, додуше, опрезне сарадње, чак и нешто чвршће од својих претходника – владика из разних црногорских племена – са Млетачком Републиком. Његови сљедбеници – од митрополита Саве, Василија, Петра I и Петра II, па до књаза и краља Николе – наста-

виће још чвршће Данилову спољнополитичку оријентацију на Русију, иако су се неки од њих, повремено везивали и за друге европске силе – сусједну Аустрију, Француску, а од краја XIX вијека и Италију.

6.

Иако млад за положај који му је Општецрногорски због наметнуо (1697), по ријечима митрополита Петра I, чак и мимо његове воље, владика Данило је своје духовно и политичко дјеловање усмјерио на сређивање односа унутар разједињених племена, на осамостаљивање Митрополије од турског tutorства, на ширење идеје о независности Црне Горе, на стварању натплеменског органа – *Земаљског суда*, а што ће у даљем процесу ослободилачке борбе реализовати његови насљедници. Сви догађаји и друштвене промјене који су се дешавали првих деценија XVIII вијека у црној Гори одвијали су се под његовим снажним утицајем. Он се испољио као изузетно снажна личност, духовник велике енергије, политички визионар јасне националне изграђености, храбар и државнички мудар, добро спољнополитички обавијештен, човјек смјелих одлука у сређивању племенских проблема и ширењу утицаја Митрополије на околне области. Свој однос према канонском легимитету СПЦ јеромонах Данило Шћепчевић-Петровић, јасно је исказао 1700. године – не признајући пећког патријарха Грка Калиника, кога је на трон Пећке патријаршије поставила Порта – када је, у пратњи црногорских главара и захумског митрополита кира Саватија, отишао у Сечуј, у Угарску, гдје га је на великом црквенмом сабору хиротонисао за митрополита Митрополије *Скендеријске* одбјегли (1690) српски патријарх Арсеније III Чарнојевић, родом Црногорац.

Српски патријарх том приликом је митрополиту Данилу издао *синђелију* (повељу) о јурисдикцији Црногорске и скендеријске митрополије – обухватала је, осим оновремене Црне Горе, Приморје (Грбаљ, Паштровиће, Луштицу, Бар, Улцињ), Скадар, Подгорицу, Жабљак, Зету и племена Брда (Бјелопавлиће, Пипере, Куче, Братоножиће и Васојевиће – Лијеву Ријеку). Патријарх је, као извјестан познавалац територије коју је обухватала зетска – приморска архиђакеза још од 1219/20. године, синђелијом овластио владика Данила да се потписује и као митрополит скендеријски и приморски. Епархија је, како извори свједоче, међутим, најчешће називана *Цр-*

ногорско-скендеријска и приморска митрополија. Сам владика Данило, на једном документу писаном 14. септембра 1715. у Москви, својеручно се титулисао: *Данил, митрополит Скендерије и Приморја, отачаством Његуш...* Ова синђелија означила је крајеве и мјеста на које ће династи Петровићи темељити своја духовна, историјска и етничка права изван уских граница оновремене Црне Горе господина Ивана Црнојевића (*Иванбеговине*), што им је давало легитимитет да кроз ослободилачку борбу створе и прошире црногорску државу у XIX и почетком XX вијека, чак и мимо граница Митрополије.

Митрополит Данило недвосмислено је сматрао народ оновремене Црне Горе и њених околних области – Брда, Донеј Зете, источне Херцеговине и Приморја – дијелом српског народа. Када је Сабор Пећке патријаршије 1708. године, послвије смрти патријарха Калиника, туркофила, изабрао Србина за патријарха, митрополит Данило га је признао за свог врховног православног поглавара и наставио да одржава нормалне односе са Патријаршијом. То ће чинити и његови наслједници владике Сава и Василије, све до насилног укидања Пећке патријаршије 1766. године.

Ваља рећи да је владика Данило, одбијањем да призна патријарха Калиника, који је одлуком турских власти заузео патријаршијски трон одбјеглог патријарха Арсенија III Црнојевића, ударио чврсте темеље аутономног статуса Црногорско-скендеријско-приморске митрополије. Тај аутономни статус није се битно промијенио ни послвије 1708. године, иако су митрополит Данило и његови наслједници митрополити Саве и Василије наставили да признају пећке патријархе као врховне црквене поглаваре. Срепски патријарси су хиротонисали владике Саву (1719) и владика Василија (1750). Међутим, од гашења аутокефалне Пећке патријаршије Црногорско-приморска митрополија имала је потпуно аутономан положај, независан у односу на Цариградску (Васељенску) патријаршију, којој су биле потчињене све друге српске епархије у границама Турског царства. У канонском погледу она се држала, као и Карловачка митрополија, прописа и обичаја аутокефалне Пећке патријаршије, коју је султан насилно потчинио Цариградског патријаршији. Аутономни положај Митрополије, као и непрестане борбе са Турцима, подстицали су не само идеју о снажењу ове епархије већ и њену државотворну улогу.

Владика Данило „себе је идентификовао са судбином српства у Црној Гори” – пише Г. Станојевић. То потврђују сви оновремени извори – домаћи и страни. Сматрао је да му као митрополиту Црногорско-приморске и скендеријске митрополије, утемељеној на историјској традицији Зетске митрополије, припада и владарско првенство у „српској земљи”. То потврђује његов својеручни запис – посвета на Јеванђељу, које је приложио Патријаршији у Пећи, 12. фебруара 1732. године, као већ сасвим зрео човјек. Тај записи гласи: *„Данил, владика Цетињски Његош воеводич српској земљи, кути ово свето евангелије...”*

Током готово четири деценије Даниловог владиката, Црногорска митрополија је његовим дјеловањем постала снажно средиште духовног и политичког окупљања Црногораца аи осталог славеносрпског народа из сусједних крајева. Његовом националном политиком и смјелим акцијама много је урађено на сређивању унутрашњих односа у земљи, потиснути су из земље исламизирани Црногорци (потурице) као ослонац турске власти у домаћој средини, којих је било не само у низијским предјелима земље, него и у Цетињском пољу и Ђеклићима. Према неким изворима – записима владике Данила, народном предању, писању митрополита Петра I у својој *Краткој историји Црне Горе*, као и неким другим свједочанствима – обрачун са „домаћим Турцима” отпочео је прво на Цетињу и Ђеклићима, на Бадње вече 1707. године, а онда се покрет проширио и на друга племена изван Катунске нахије – на Ријечку, Црмничку и Љешанску нахију. Тако је отпочео процес истискивања протурских елемената из Црне Горе, што је имало за последицу заоштравање односа и са околним турским властима. Глигор Станојевић који је „истражи потурица” у својим темељним студијама посветио бројне странице, каже: „Тек са појачаном борбом Црногораца против Турака почетком XVIII вијека сукоб са потурицама добија шири идеолошки замах. Инспиратор и организатор против Турака и потурица био је владика Данило”. Овом антитурском идеолошком и борбеном акцијом, започела је борба за јединство Црне Горе, засновано, између, између осталог, и на вјерском јединству. „Црногорци нијесу устали против потурица зато што су били муслимани него зато што су они себе сматрали Турцима” – каже Г. Станојевић. Због свега тога исламизирани сународници били су противници изграђивању борбеног јединства Црногораца на антитурској основи, вјерско опредјељење је представљало кочницу

ослободилачке борбе. Зато је раскид са турским снагама морао бити одлучан. Од тада се исламизирани породице враћају вјери предака, а оне које то нијесу жељеле исељавају се из старе Црне Горе у околне турске градове и хомогеније муслиманске средине. Однос према исламизираним племеницима од оног времена испољавао се и код других племена – брдских и херцеговачких – с тим што је тај процес текао много дуже и спорије, јер је ондје турска власт била знатно јача, трајала је дуже, у појединим крајевима данашње Црне Горе све до 1912. године.

Због таквог антитурског дјеловања владике Данила, као и због устанка до ког је дошло 1711. године, Порта је наредила два велика војна похода на Црну Гору (1712. и 1714) у којима је – и поред снажног отпора Црногораца на челу са владиком Данилом, кога су Турци жељели да ухвате и депортују у Цариград – тешко страдало становништво Црне Горе, нарочито су Катунска и Ријечка нахија доживјеле катастрофалне губитке.

6.

Познато је да су староцрногорска, брдска и херцеговачка племена од краја XVI вијека пружала отпор Турцима сопственим снагама, бранила су освојене повластице и аутономна права, а за вријеме турско-млетачких ратова држала су млетачку страну у нади да ће се ослободити врховне турске власти. Ратна сарадња са Млецима, по правилу, није давала резултата или су ти резултати били сасвим мршави, а ратови су се обично завршавали неповољно за Црногорце, Брђане и Херцеговце. Тај једнострано ослонац на Млетачку Републику трајао је све до почетка друге деценије XVIII вијека када су се политичке прилике у Црној Гори, Брдима, Херцеговини и другим областима, гдје је већински живио српски народ у многочем почео мијењати. Наиме, за ове просторе почела се политички одлучније интересовати словенска и православна Русија, коју је великом евро-азијском силом управо тада стварао цар Петар Велики Романов.

Русија је од раније постала привлачна за људе нашег поднебља, стјецјиште појединих истакнутих Срба. Број виђених Срба, међу којима је било и оних са Приморја, нарочито се увећао око руског двора управо у доба владавине цара Петра Великог. Нарочито је велики утицај на руског цара имао Сава Владиславић Рагузиски, пле-

мић поријеклом из Херцеговине. Он је својим знањем и дипломатском вјештином стекао велико царско повјерење, окупљао је око себе своје земљаке, као и друге Србе и препоручивао их цару за високе положаје. Запажено мјесто у руској војној служби, захваљујући Владиславићу, имали су и Херцеговац пуковник Михаило Милорадовић и капетан Иван Лукачевић, родом Подгоричанин и други. Сава Владиславић Рагузински је заслужан што је успио да цара Петра Великог и владајуће руске кругове заинтересује за тежак положај српског народа под турском влашћу и да их увјери да би један општи устанак балканских хришћана умногоме допринио слабљењу Турског царства и тако помогао Русији у његовом потискивању са простора Мале Русије, данашње Украјине. Када је Русија ушла у рат с Турском 1710. године. Владиславић је цару Петру предложио план војне акције међу поробљеним хришћанским народима на Балкану, тражио је да их Русија позове на устанак против Турске. То се јасно види из писма С. Владиславића свом земљаку пуковнику Михаилу Милорадовићу, који се тада налазио у Букурешту трговине ради, упућеном 4. марта 1711. године из Москве, у коме му, између осталог, пише да му је цар Петар Велики, на његову, Владиславићеву, препоруку, намијенио улогу организатора устанка у Црној Гори, Брдима, Албанији и Херцеговини: „Мој милостиви цар и Господар – пише Владиславић – пошто је сазнао од мене и других за вашу племенитост и хришћанску оданост, као и за Вашу храброст и храброст ваших предака, наложио ми је да Вам на томе честитам и да Вам јавим Његову царску наклоност. Вашу висост (цар) награђује пуковничким чином и шаље Вам 500 златника... Бог нам је одредио ово вријеме да у њему хришћани за вјеру и отажбину страдају... у славу Христову.” (Москва, Архив внешнеј политики России (АВПР), ф. *Односи Русије с Црном Гором*, д. 29, л. 134-136).

На основу Владиславићевог плана израђен је царски манифест, односно грамата (повеља) Петра Великог, којом су Срби, Бугари, Власи, Грци, Арбанаси и други хришћански народи на Балкану позвани на устанак против Турске. Цареву грамату су у Црну Гору донијели пуковник Михаило Милорадовић и капетан Иван Лукачевић, с упутством да се са њеном садржином упознају, осим Црногораца и Брђани, Херцеговци, Приморци и други хришћани. Руски двор је пуковнику Милорадовићу, који је, са капетаном Лукачевићем, ступио на тло Црне Гор крајем јуна 1711. године, повјерио

вођство устанка у Црној Гори, Приморју, Херцеговини, Албанији и областима у њиховом сусједству.

Борба брдских племена, против Турака, укључујући и најудаљеније Васојевиће, отпочели насељавати Горње Полимље и истовремено водили тешку борбу с Климентима за престиж у овој полузапустјелој плодној области – све до почетка XVIII вијека, углавном се сводила на повремено одбијање плаћања харача и неких других намета. Иначе, харач је био узрок што су Брђани, Херцеговци, као и Црногорци, често, због одибијања да га плаћају долазили у сукоб с Турцима. Највише турских и казнених експеридија на јих у XVIII вијеку покретано је у циљу сламања њиховог отпора плаћању овог тешког намета. То јасно говори и садржина једног писма кучког војводе Петра Иликовића из 1707. године, гдје се каже да Кучи изражавају наду да их Млетачка република неће напустити у часу кад им Турци пријете тешком похаром, већ да рачунају на њену помоћ да би се одбранили. Занимљиво је да је војвода Иликовић упозоравао представника млетачких власти у Котору да се овим племенима не би ништа договорило ако би се покорили скадарском санцаку и били му одани. Напротив, каже он, Турци би наградили наше главаре платама и другим поклонима, „...али ми нећемо прихватити ниједан њихов предлог ни понуди, јер смо са Вама душом и срцем и служимо Вас са жељом да зависимо од воље Републике...”. С тако варљивом надом у савезништво млетачке владе, брђанска племена су дочекала позв руског цара Петра Великог на устанак 1711. године.

Још прије доласка руске војно-политичке мисије у Црну Гору, вијест да је велика Русија заратила против Турског царства снажно је одјекнула у балканском хришћанском свијету и пробудила његове наде у могуће ослобођење од турске доминације. Дошло је до општег устаначког врења у племенима Црне Горе, Брда и Херцеговине, срединама које су одраније биле познате по антитурским покретима. Знајући за то руски двор је народу ових области додијелио улогу центра и покретача устанака против Турака. Како је руском двору било познато да је Млетачка република имала велики политички утицај на ове области, ради што успјешније координације војних акција и информисаности успоставио је дипломатско-конзуларне односе са Сињоријом, наложивши руском конзулату у Венецији да будно прати покретање балканских хришћана на устанак против Турака. У руској пријестоници се знало да ће на ширење устанка најзначајнију улогу имати Црногорско-приморска и скенде-

ријска митрополија, на чијем челу се налазио трезвени, политички и мудри митрополит Данило Петровић Његош. Тако су Црногорци, Брђани и Херцеговци од почетка руско-турског рата стали на страну Русије и својим комешањима допринијели да околни санџак-бегови не шаљу војску на турско-руски фронт. За разлику од Црногораца, Брђана и Херцеговаца, Дубровчани су остали по страни актуелних догађаја, с опрезношћу су ослушкивали вијести са руско-турског ратишта.

Вијест о доласку руских војних емисара у Црну Гору се проширила не само међу црногорским племенима, него и у Брдима и Херцеговини, гдје се с одушевљењем говорило о пуковнику Милорадовићу и другим његовим земљацима од утицаја на двору цара Петра Великог. Вијести о руској мисији су се прошириле посредством Васојевића и на српско становништво до Лима, а акцијама Херцеговаца и на Потарје и Затарје. О устанничком расположењу међу брдским и херцеговачким племенима јасно говоре подаци да су њихови главари, вјероватно на позив владике Данила, похитали у Цетиње да би с срели са руским емисарима. Тако је под Ловћеном, у кући владике Данила, почетком јула 1711. године, одржано савјетовање, којем је присуствовало 24 главара из Црне Горе, Брда и Херцеговине. Два кучка првака су се послје овог састанка спустили с Његоша у Котор, гдје су од млетачких власти тражили помоћ у праху и олову за борбу против Турака. Они су обавијестили кавалера Бућу да је пуковник Милорадовић, уз снажну подршку владике Данила, позвао и све брдске главаре да организују своја племена на устанак против Турака и објаснио им значај позива цара Петра Великог и савеза са Русијом. Те вијести су узнемириле млетачку владу, јер се она с разлогом плашила да ће православна Русија таквим антитурским покретима угрозити интересе Млетачке републике у Црној Гори, Брдима и њиховом залеђу. Немамо тачних података да ли су на савјетовању у Његушима присуствовали и други брдски главари, осим двојнице Куча. Но, с обзиром да су љеворечки Васојевићи у оно вријеме управно-територијално припадали Кучкој нахији, то је неспорно да су двојица кучких првака заступали и њихове ставове према позиву руског цара. За Пипере и Бјелопавлиће такође нема спомена да су њихови прваци учествовали на поменутом савјетовању. Међутим, нема разлога за сумњу да су и главари ових племена, послје договора под Ловћеном, са одушевљењем прихватили позив руског цара да учествују у ши-

роко замишљеном устанку српског и других хришћанских народа на Балкану против Турског царства.

На Његушком савјетовању, поред владике Данила, пуковника Милорадовића, капетана Лукачевића и највиђенијих главара Црне Горе и Брда, био је присутан и захумски митрополит Герасим са једним бројем првака Херцеговине. То се јасно види из садржаја писма које су Герасим и херцеговачки кнезови, војводе и сердари упутили руском цару Петру Великом, 3. јула 1711. године. Они у писму јављају да су се много обрадовали царској грамати којом су позвани да подигну устанак против омрзнутих и проклетих агарјана који су им освојили земљу. Писали су да им је потребна помоћ „са чим би се могла војна подигнути”, јер, кажу „...у нас јест доста челоцеви за војску... који могу послужити Вашему величанству”. Молили су такође да им пошаље и „некојег начелника који ће бити за то дјело”. Тражили су да им цар за вођење устанка пошаље „извјесног Димитрија”, истичући да „једнодушно јесмо готови на војну и на службу вашег величанства са помоћу Божију и по указу Вашег величанства”. Такође су изражавали наду да је дошло вријеме да се „род христијански од проклети агарана” избави. Писмо је, по свему судећи, писао митролит Герасим у име племена „земље наше”: Никшића, Дробњака, Пиве, Гацка, Бањана, Риђана, Зубаца... Новљана, Требиња, Попова и Хрвата. На крају се налазе „от провинција наших” имена кнезова, сердара и војвода: Ивана Копривице, војводе Михаила Симовића, кнеза Кузмана Поповића, кнеза Милоша Војиновића, кнеза Вука Ђоровића, војводе Петра Ђеловића, војводе Ђура Ивановића, кнеза Ивана Стјепановића, кнеза Мирослава Ивановића, кнеза Аврама Аранитовића, кнеза Вукомана Гавриловића, кнеза Ђурице Тадића, кнеза пеја Гргуровића, протопопа Марка Балотића и кнеза Вукоте Вукашиновића. Сви су се они заклели да ће једнокупно служити „пресвијетлому величанству” руском цару. (Писмо се налази у: ЦГАДА у Москви, ф. 86, оп. 1, д. 2, 1.3-3 об).

Грамата цара Петра Великог која је, по закључку Његушког договора, а на захтјев пуковника Милорадовића у препису (умножена), упућена црногорским, брдским и херцеговачким племенима, стигла је и до Васојевића (у долини Лима). Препис грамате достављен је и једном броју манастирских братстава. Нема сумње да је „царево писмо” доспјело и до најудаљенијих мјеста данашње Црне Горе. По свему судећи, грамата је читана преда народом и у манастирима

у Морачи, Ђурђевићевим ступовима, Шудикови и другим. Једна друга грамата је упућена и католичким племенима сјеверне Албаније.

Позив руског цара на устанак изазвао је дубок утисак и распалио борбено расположење и у народу ширег балканског простора. Јер, први пут од када је наш несрећни народ пао под турску окупацију добио је изненада моћног покровитеља и савезника – Русију, која му је отварала перспективу ослобођења. Био је то догађај од историјски судбоносног, преломног значаја за народ оновремене Црне Горе, Брда и Херцеговине и ширег простора. Јер, његова ослободилачка борба, до тада ослоњена углавном на Млетачку републику, ушла је у нову спољнополитичку фазу и нашла ослонац у словенској православној Русији. У тој спољнополитичкој оријентацији Црној Гори се отворила перспектива стварања основа за ослобођење и организовање независне државе.

Одмах по доласку руске мисије отпочеле су оружане акције у периферним крајевима Старе Црне Горе, масовно се јавља четовање, умножавају се хајдучке дружине. Турци су с много тешкоћа и уз много злоупотреба вршили наплату харача и осталих рајинских намета и у Херцеговини и Брдима. Кучи, Васојевићи и Клименти су напали и разорили у љето 1711. године Плав и Гусиње, и том приликом нанијели пораз турској војсци из Босне која је била спремна да крене на руско-турски фронт, на Пруту. Био је то највећи ратни успјех удружених Куча, Васојевића и Климената у борби против Турака 1711. године.

Пуковник Милорадовић био је врло задовољан развојем устаничког покрета у Црној Гори, Брдима и Херцеговини. То се види из његовог писма – извјештаја грофу Гаврилу Ивановичу Головнику, државном канцелару и једном, уз цара Петра Великог, од најзначајнијих државника Русије онога времена, које је, иако без датума, судећи по садржају, писао непосредно пошто је, заједно са владиком Данилом, подигао устанак 1711. године. Писао је Милорадовић Головнику знајући да ће његово „пресвијетло господство” о садржају писма одмах обавијестити и цара да је здраво стигао у Приморје и Црну Гору и да су одмах он и господин владика Данила „од Скендерије и Черније Гори и Приморја”, сабрали „сва племена хришћанска” и да су им предали царске грамате, чију су садржину с одушевљењем примили. „...И усташе сви једнодушно: кнезови и војводе и капетани с осталијема хришћанима и витезовима”. У извјештају даље стоји да су се на устанак дигли и они који су прими-

ли „бешкот од принципа” (млетачког дужда – М. Д.), као и они који су примали плате од Турака. Сви су почели војевати уздајући се сада „у Бога и у свог цара” да ће „своје отачество освоити српскијех царих и краљих и бановах...”. Као што се да запазити Милорадовић је, у име Русије, давао наду Црногорцима, Приморцима, Брђанима, Херцеговцима и осталим устаницима да ће им Русија помоћи да обнове „отачество” својих некадашњих српских владара. Хвалио је устанике и њихову борбеност. „Ово су – писао је пуковник Милорадовић – јунаци и витезови добри и храбри него овдје немамо лумбарди (топових) с којим би смо палили и куле камене раскопавали...”. Жалио се да је устаницима „најмучније добављати праха и олова”. (Москва, ЦГАДА, ф. 86, оп. 1712, ех, 1, л. 4-4 с об).

Извјесно је да су устаници у црногорским Брдима 1711. године имали више успјеха у борбама против Турака него устаници у Зети и Бјелопавлићима. Истакли смо да су Васојевићи и Кучи у јулу исте године разорили Плав и утврђени гусињски град, али за приказивање даљег развоја устанка у долини Лима недостају подаци. У горе поменутом писму канцелару Головкину, пуковник Милорадовић се много јада на „Латине-Млечане” због тога што су устаницима забранили куповину оружја, „праха и олова” на трговима у Боки и што хапсе све трговце који се не држе забране њихових власти. Чак су – каже Милорадовић – издали „заповијед” да се нико не смије у кућу дочекат”. Строгу наредбу, у циљу спречавања ширења устанка, својим поданицима издале су биле и турске власти: „Кад сам ишао на војску и с војске у турске земље – пише Милорадовић – не смијеше ме християни у кућу дочекати него сам ноћио у цркви”.

Из садржаја писма Гаврила Милорадовића, брата пуковника Михаила Милорадовића, грофу Г. И. Головкину, послатом из Дубровника, септембра 1711. године, види се да су пуковник Милорадовић и владика Данило успјешно руководили првим борбама Црногораца, Брђана и Херцеговаца против Турака. У писму се каже да се под оружјем у Херцеговини бори око 8000 устаника и да су они заузели турско утврђење у Грахову, затим опколили Никшић и Клобук, а спремају се да заузму и Требиње. Турци живе у паничном страху, па, чак, траже помоћ од хришћана. Устаници би ослободили и ове утврђене градове да су имали доста муниције и топова без којих није могуће разарати турска утврђења. Прекоријевао је Г. Милорадовић и Дубровачку републику што устаницима не пружа одговарајућу помоћ. Нашао је за потребно да Головкину нагласи да

је његов брат пуковник Михаило Милорадовић стекао велику популарност у народу и међу главарима, који су се пред њим аи владикама – црногорским и херцеговачким – заклели на вјерност руском цару. (Москва, ЦГАДА, ф. 86, оп. 1711, л. 7-8).

О снажном замаху и ширини устанка хришћанских народа који живе у предјелима: зетским, црногорским, приморским, брдским, захумским, арбанашким, скендеријским, барским, улцињским, жабљачким, подгоричким, спушким, никшићким, требињским, гусињским, колашинским, дукађинским и другим – свједочи писмо војвода и кнезова ових крајева, упућено цару Петру Великом из Црне Горе, 21. октобра 1711. године. (Москва, ЦГАДА, ф. 86, оп. 1711, ех. 2, л. 9-10).

Устаници су, међутим, почетком јесени 1711. године прекинули борбе да би се њихове вође убрезе нашле на окупу на Цетињу и са владиком Данилом и пуковником М. Милорадовићем вијећали о томе како даље водити борбене акције против Турака. Тај скуп црногорских, брдских и херцеговачких првака, на коме су црногорски владика и руски пуковник водили, разумије се, главну ријеч, закључио је да се борбе, због наиласка зиме, не настављају до Ђурђевдана 1712. године.

7.

Пораз руске војске на Пруту, последице чега је Русија склопила мир с Турском, 12. јула 1711. године, нијесу у љето исте године имали негативног одраза на ток устанка у Црној Гори, Брдима и Херцеговини, јер је било потребно дуже вријеме да те неповољне вијести стигну до Црне Горе и Херцеговине, а и када су стигле – владика Данило, пуковник Милорадовић и владика Герасим потврдили су се да их представе као злонамјерне гласине Турака који хоће да унесу забуну у побуњеном народу. То потврђује писмо пуковника Милорадовића цару Петру Великом, писано вјероватно последице турског похода на Црну Гору 1712. године (писмо нема датума), што се да наслутити из његовог садржаја. Милорадовић у том писму понавља раније податке (из 1711. године), како су Црногорци, Херцеговци и они их других провинција (Брђани) устали против Турака чим су добили царске грамате. Каже да су ратовали 14 мјесеци, и љети и зими, и да су успјели у више бојева „да побију много Турака” и попале велики број села, па и неколико граодва. Ме-

туђутим, када су Русија и Турска склопиле мир, за који они нијесу знали, јер им о томе није било јављено, Турци су са 40.000 војника са свих страна напали на устанички народ. У том нападу на Црну Гору турска војска изгубила је 10.000 војника, док је на страни оних који су успјели да одбране, пало само 250 витезова! Податке о броју турске војске која је ушла у Црну Гору, као и о броју погинулих на обје стране треба узети са резервом.

Пуковник Милорадовић је у овом писму – извјештају Петру Великом претјерао и у причи да су Турци, послвије наводно толике погибије затражили да склопе мир, а затим истиче да су продрли у Цетиње, гдје „манастир и куће и ћелије владике Данила... раскопаше и друге три цркве на Цетињу попалиће и раскопаше и све куће ришћанске што су на Цетињу...”. У том противурјечном извјештају Милорадовић каже да су они, Црногорци, када су видјели да су Турци на превару ушли у Цетиње, напали на њих и „побисмо и исјекосмо Турака хиљада 8000 и три паше погибоше и сћерасмо Турке у Љешкопоље под Подгорицу...”. (Москва, ЦГАДА, Ф. 86, оп. 1711, л. 4-5). Из претходно реченог јасно је да је Милорадовић извјештај писао послвије великог војног похода на Црну Гору, који је предводио босански везир Ахмет-паша Шапчалија, крајем јула и у августу 1712. године, и великог судара, боја на Царевом Лазу, иак не именује ово мјесто.

Прије него је султан издао наредбу о војном походу босанског везира Ахмет-паше на Црну Гору да сломи устанички покрет владало је опште врење око граница оновремене Црне Горе. Нарочито је појачано четовање у Брдима и Херцеговини, од Ђурђевдана 1712. године умножиле су се хајдучке дружине које су својим нападима уносиле немир у редове муслиманског стеановништва, мјесни феудалци – спахије престали су да залазе у хомогене хришћанске средине, престало је сакупљање харача и осталих намета.

У прољеће 1712. године наставили су Васојевићи, Кучи и Клименти борбе са Турцима, поново су заузели Плав и Гусиње. Васојевићке чете су те године продирале све дубље низ Лимску долину, отварајући пут племеницима из Лијеве Ријеке и са горњег тока Таре за трајно насељавање ове питоме долине. И Кучи онда све масовније прелазе преко Комова и насељавају Плавско-гусињску котлину, гдје ће се и они, као и Васојевићи и Србљаци (старије српско становништво), касније, кроз читав XVIII вијека, жестоко сударати са Климентима ради превласти у долини Лима. Занимљиво је

истаћи да Кучи, Клименти (католици), Васојевићи и друга племена Брда у овим антитурским покретима нијесу уживали никакву помоћ Млетачке републике, иако су, по увјерењу нејне владе, одраније улазили у неку интересну сферу. Јасно је било да млетачка влада није одобравала овај антитурски покрет који је инспирисала православна Русија, јер се плашила за своје позиције у тим областима.

Млетачка република је, то јасно свједоче документа, од првог дана доласка руских војно-политичких емисара у Црну Гору заузела подозрив, односно непријатељски став према тој мисији и устаничком покрету Црногораца, Брђана, Херцеговаца и Арбанаса. Њој је више одговарало стање са граничном Турском какво је било прије доласка пуковника Милорадовића, него да у овом дијелу Балкана оствари свој утицај снажна евро-азијска сила, каква се под царом Петром Великим изграђивала православна словенска Русија. Владајући кругови Венеције нијесу крили узнемиреност због наглог јачања руског утицаја међу становништвом Црне Горе, Брда и Херцеговине, па, чак и у оном дијелу Приморја који је био под дуждевом влашћу. У доласку и акцијама руске војно-политичке мисије наслућивала је влада Венеције опасност за њене дотадашње интересе на источној обали Јадрана и унутрашњости Црне Горе, Брда и Херцеговине, па и племена Горње Албаније. Политику млетачке владе према догађајима насталим 1711. и 1712. године у овим нашим побуњеним областима јасно је формулисао генерални провидур Пизани изјавом да је „за Млетачку Републику боље да се граничи са муслиманском него московском вјером”. Непријатељски став Млечана према антитурском покрету испољавао се, као што је већ речено, од првог дана доласка пуковника Милорадовића у Црну Гору и прихватања позива руског цара од стране владике Данила да стане на страну Русије. У цитираном писму руском државнику Г. И. Головкину, пуковник Милорадовић се много жалио на Млечане. „Латинима (је) веома нужно што сам ја дошао на ове крајине са царском граматом. И већи су ми и гори душмани него Турци зато што су они мислили да ће ова земља њихова бит и да ће овдашњи христјани са њима бити, а не са Његовим Величанством руским царем...”. Милорадовић још каже како Млечани храбре Турке „да се боље бију” и шаљу им обавјештења о нашим плановима кад бисмо ишли на Турке на коју варош”. Осим тога, они, Млечани су обећавали „много мита тко ће ме убити да би опет превластили овај народ христјански за себе”. Али – каже он, Млеча-

ни „ништа не могу е су се ови християни заклели право и вјерно цара служити и војевати”.

У свијетлу такве непријатељске млетачке политике разумљиво је што су захтјеви Црногораца и Брђана, у првом реду молбе кучких главара, да им Млечани дају прах и олово да би се успјешно супротстављали Турцима, наилазили на стално одбијање. И Дубровчани су заузели сличан став према антитурском покрету у њиховом залеђу. Католичко свештенство је у јачању руског православног утицаја у Црној Гори, Херцеговини и Брдима видјело опасност за интересе Ватикана. Барски надбискуп Змајевић је за догађаје у овим областима писао да представљају „необичан рат” и да су православни „турски поданици објавили” рат „своме суверену, да би са диверзијом помогли Русе”. По њему, вође „ове побуне су владике и свештеници који су напустили цркве и пошли у бој” против Турака. Побиједа православног становништва, сматрао је Змајевић, представљала би највећи губитак за католичанство. Због таквог става и политике Католичке цркве, становништво католичке вјере је углавном остало пасивно према устанничком покрету у Црној Гори и Брдима, иако је посебном граматом руског цара било позвано на устанак. Католичке државе Венеција и Дубровник, као и Ватикан, једноставно су прогласиле да њихови досадашњи савезници, који су прихватили позив Русије на устанак против Турске, воде не ослободилачки него вјерски рат. Таква политика била је од утицаја да сјеверноалбанска племена католичке вјере заузму не само пасиван став него и непријатељско држање перма антитурској борби Васојевића, Куча и осталих Брђана у 1712. и током сљедеће двије године.

Због снажног антитурског покрета у Црној Гори и Брдима, султан је 1712. године издао ферман којим је наредио да се народ у тим крајевима строго казни (сатре), да се похватају вође устанка (владика Данило, пуковник Милорадовић и њихови сарадници), да се сруши манастир на Цетињу и изврши одмазда над свима онима који се не буду хтјели одмах покорити.

У љето исте године, босански везир Ахмет-паша је са 20.000 војника напао на Црну Гору и, упркос очајничком отпору, Црногораца који су му на сваком кораку задавали ударце, успио да крајем јуна продре у Цетиње. Црногорцима су притекли у помоћ Бокелји (већином Грбљани). Одбрана је могла имати највише до 5.000 ратника. Катунјани су се снажно супротставили Турцима у Острошком кланцу, али Ахмет-паша је, ипак, продро преко Бјелопавлића

до Спужа, одакле је наступио према Цетињу. Главни судар Црногораца и Турака одиграо се, по свему судећи 28. јула 1712. на Царевом лазу, тако памти народно предање.

На основу народног предања и неколико оновремених записа створена је легенда да је 1712. године „60.000 Турака” доживјело катастрофалан пораз на Царевом Лазу, гдје су „мртви Турци као лажна лежали” и да Турци нијесу успјели да заузму Цетиње, па је наводно султан због овог пораза припремио нови поход на Црну Гору.

Појавом расправе Ј. Томића *Турски поход на Црну Гору 1712. године* ова легенда је из темеља пољуљана. Али ни последице тога није престало научно и ненаучно расправљање о боју на Цареву Лазу, па је у нашој историографији настало и питање о Царевом Лазу. Синтетички приказ извора и историографских радова о питању Царева Лаза дао је Г. Станојевић (*Историја Црне Горе*, III, 256-263).

По свему судећи, на Царевом Лазу погинуло је око 2000 Турака. Осам дана последице овог боја Ахмет-паша је, и поред отпора Црногораца, заузео Цетиње, али није успио да ухвати владика Данила и пуковника Милорадовића. На Цетињу је порушио манастир и неке друге црквене објекте, као и много кућа. Нека црногорска племена тада ту била принуђена да се покоре Турцима, док су друга турској војсци на повратку нанијела приличне губитка. Пуковник Милорадовић је извијестио да су Турци у овом походу имали око 10.000 мртвих, док други писани извори то не потврђују.

Нема извора који би детаљније говорили о учешћу Васојевића, Куча и других брдских племена у догађајима 1712. године. Васојевићи и Кучи су, вјероватно, у љето 1712. године били заузети борбама и и с Турцима и с албанским племенима која су држала турску страну. На такав закључак упућују подаци из једног писма владике Данила, упућеног кучком војводи Петру Иликовићу, непосредно по повлачењу турске војске са Цетиња. Владика у том писму каже да му је познато зашто Кучи нијесу могли помоћи Црногорцима – „јер сте по планинама имали сраженије са Турцима и Малисорима”. Владика је Кучима поручио да се и даље држе храбро и „јуначки као и до данашњег и биће Бог у помоћи и Вама и нама...”. Поздрављао је све „кучке витезове, као вазда слободне и своје господаре, који су умјели чувати своју србску слободу...”.

Руска војно-политичка мисија, с пуковником Милорадовићем на челу, била је од изузетног значаја за наредне догађаје у Брдима. Без обзира што је брдско-херцеговачки устанак доживио пораз 1712. го-

дине, везе Црне Горе и тих крајева с Русијом од онога доба се више неће прекидати. Нада у ослобођење од Турака уз помоћ Русије стално ће јачати и у Васојевићима, као и у другим брдским племенима.

Није нам познато какав су став заузела брдска племена према Турцима од јесени 1712. године, када је Русија обновила рат с Турском. Извјесно је, међутим, да је вијест о настављању руско-турског рата 1713. године брзо дошла до њих. Владика Данило је увјеравао своје подручне вјернике да ће добити помоћ од руског цара и да ће се пуковник Милорадовић, који је отишао у Русију, вратити у Црну Гору. Те вијести су несумњиво подстицале становнике тих крајева на нове оружане сукобе с Турцима. То потврђују и два писма Славуја Ђаковића (Николића) војводе из Требиња, грофу Г. И. Головнику, писана из Берлина 3. јануара 1713. године. Из садржине првог писма које је уствари пропратно, допуна другом писму, се сазнаје да су С. Ђаковића овластили војводе, кнезови и друге вође да дође до канцелара Головнику да би га, а преко њега и цара, обавијестио о томе што би требало предузети у „Македонији” (подразумијевају се земље под Турском од граница Дубровачке републике и посјета Венеције до Тракије) у организовању борбе против заједничког непријатеља – Турака. У том, смислу Ђаковић је у другом писму, предлагао да Русија постави једну повјерљиву личност, чије би сједиште било у Ријечи, а која би одржавала, преко Беча, везе између Русије и „Македоније”. Предложио је, штавише да руски двор именује за посланика у Венецији неког барона Вибилла, окји је освједочени пријатељ Русије и који би у име цара Петра Великог радо отишао у „Македонију”, односно у Црну Гору, брда, Херцеговину, Албанију и историјску Македонију.

Војвода Ђаковић није пропустио да истакне заслуге пуковника Милорадовића, нагласивши да га Црногорци, Херцеговци, Арбанаси и народ других провинција (Брда) веома уважавају, па заслужује да буде награђен од руског цара титулом витеза. Занимљиво је да Ђаковић предлаже да Русија у устаничке области пошаље најмање осам до десет официра са знањем словенског (српског) и италијанског језика, а да су уз то још и искусни у вођењу рата.

Ђаковић је Головнику препоручио да се митрополиту Данилу напише писмо и овјери печатом руског цара које би било гаранција да ће Црногорци, Брђани и други увијек имати помоћ и заштиту Русије „докле буде Божја воља да се избави из руку оног отоманског тиранина”. Такође му треба и у писму поручити да окупи ок се-

бе „највјерније вође, војводе и кнезове” народне и да их увјери да ће „ускоро добити велку помоћ” од Русије. Са народним првацима „треба бити веома опрезан зато што они нијесу много учени али су добри и храбри војници”. Предложио је Таковић да се то писмо пошаље посредством барова Вибила (?), који ће га из Ријеке прослиједити митрополиту Данилу, „или заштитницима”.

У закључку писма Таковић препоручује Головкину да руски двор све ради уз сарадњу владике Данила који је најважнија личност у Црној Гори и околним крајевима. Руским официрима – каже Таковић – треба скренути пажњу да ништа не говоре Млечанима о својим задацима и да не дозволе да се у „нашој војсци примају венецијански поданици” јер би они сазнали наше намјере (Москва, ЦГАДА, ф. 86, оп. 1713, л. 1-5 об).

Претјерано оптимистичка надања у помоћ Русије, изгледа, била су спласнула у Брдима и Зетској равници, нарочито у јесен 1713. године, када је за скадарског пашу постављен Хаџи-Мехмед, који је одмах предузео опсежне припреме за насилно умирење устаничких области у оквиру свога санџака. У Црној Гори се већ тада почело озбиљно водити рачуна о енергичним захтјевима новог скадарског паше за покораванье Црногораца, па се владика Данило са већином главара одлучио на преговоре са Турцима, увјерен да помоћ од Русије неће брзо стићи. На примирје са Турцима гонила је Црногорце и вијест да је закључен дефинитиван мир између Порте и руског двора и да је Русија препусила народ Црне Горе и Брда својој судбини.

Владика Данило је полагао велике наде у Русију. То се види из садржаја његовог писма свом брату Раду Стјепчеву, које је својеручно написао 27. фебруара 1713. године. У писму каже да с Бућом и млетачким властима, „немам договора и збора” и да се поуздава једино „у Црну Гору и у Приморје и у Брда”, и његових „200 главарах” и властеличићах који могу већи господари бити од Буће. Писмо закључује: „Тако знај, а ја сам Москов, Москов, Москов! Говорим, говорим, а чији је, тога и сва земља”.

8.

У јесен 1713. године скадарски паша је намјеравао да с војском прокрстари Црном Гором и да бунтовна племена смири силом оружја. И док је очекивао ферман из Цариграда за напад, Црногор-

ци и Брђани, свјесни опасности која их очекује, послали су у Скадар по двојицу представника из свих црногорских нахија, заатим из Грбља, Куча, Климената и Пипера, изјављујући му покорност не би ли одустао од војног похода на Црну Гору и Брда. Извори не помињу присуство представника Васојевића у Скадру, међу главарима Куча, Климената и Пипера који су у јануару 1714. године дошли на поклоњење скадарском паши у Подгорици. Ако је судити по томе, Васојевићи су онда стајали по страни, ишчекујући развој догађаја. Јер, скадарски паша је предузео мјере да и Васојевиће и остала брдска племена склони да му дођу на поклоњење, како би био сигуран да га неће напасти с леђа, када крене у поход на Црну Гору. Осим тога, за вријеме боравка у Подгорици, паша је разматрао могућност да евентуално подигне још неку тврђаву на територији Брда. Гдје је требало да никне то утврђење – нема података.

Све индикције говоре да је скадраски паша чекао само згодну прилику па да отпочне напад на Црну Гору и на брдска племена која нијесу хтјела да му се покоре. На његове више пута поновљене оптужбе против пркосних Црногораца, Порта је издала наредбу да скадарска и босанска (турска) војска предузме велики напад на Црну Гору и да њено становништво нагјерају на покорност. За главног заповједника експедиције именован је босансаки везир, енергични Нуман-паша Ћуприлић. Читаво љето 1714. године протекло је у опсежним припремама Нуман-паше за тај поход. Према млетачким изворима, сиромашни и уплашени хришћани, с великом зебњом очекивали су велику турску војску.

У току припрема за поход на Црну Гору, паша је у Скадру одржао диван на коме је одлучено да се у војску узму сви способни људи и да се Подгорица опаше одбрамбеним зидом. Позвао је представнике Црмничке нахије и брдских племена код себе и настојао да их склони да му се придруже у походу на Црну Гору, или да му бар дају гаранцију да ће осетати мирни у рату против Црногораца. Међу брдским представницима тада су код паше дошли и главари племена Васојевића. Представници брдских племена су сасалушали пашину наредбу да му свака кућа да најмање по једног војника и обећали да ће поступити по њој. Међутим, очигледно је да скадарски паша није много вјеровао обећањима Брђана, наставио је да утрђује Подгорицу, која је увијек била изложена њиховим нападима. На тај закључак упућује и чињеница да је Нуман-паша Ћуприлић, када је почетком октобра 1714. године са 30.000 војника из

два правца напао Црну Гору, један одред од 5.000 војника (под командом Бећир-паше) истурио је према брдским племенима – да би главнину турских снага обезбиједио од њиховог евентуалног напада. Све ово упућује на закључак да су брдска племена била непоуздана за учешће у турском походу 1714. године на Црну Гору. Одредом од 8.000 до 10.000 војника командовао је скадарски Ахмет-паша (у походу 1712. године био је босански везир), док је трећи одред наступао под командом херцеговачког санџак-бега Ебу Бећир-паше. Нуман-паша је предводио главнину од 15.000 ратника.

Познато је да је у овом другом (још јачем), походу, октобра 1714. године, турска војска поново успјела да прегази Црну Гору, заузме Цетиње и Његуше, окупирала и читаву Катунску нахију. Црногорска села су безобзирно разорена, а народ је гоњен као дивљач. Била је то највећа несрећа која је задесила Црногорце у њиховој прошлости. Око 2000 људи је сасјечено, а око 3000 чељади је одведено у ропство и насељено по Романији и Гласинцу, у Босни. Када се турска војска повукла, земља је остала стравично опустошена – на све стране могла су се видјети само згаришта. Потпуном поразу Црногораца допринијела је и Венеција. Она је затворила границу према Црној Гори и спријечила масовнији прелазак становништва на њену територију. Ипак, владика Данило и неки истакнути главари црногорских племена избјегли су из Црне Горе и склонили се у Боку, а око 600 Црногораца је нашло склониште у шумама неприступачних планина. Владика Данило је убрзо отпутовао у Русију – да тражи помоћ за црногорски народ који је био готово преполовљен и уцвијељен.

Ослободилачка борба црногорских племена тако је у крви угушена. Започела је с ослонцем на Русију, али без њене стварне војничке помоћи није имала изгледа на успјех. Хроничар је забиљежио да је паша Ћуприлић тада сатро Црну Гору, раскопао „цркву и манастир на Цетињу”, светећи се што су Црногорци и Брђани почели „војевати на турске градове” на руској страни.

Шта се у јесен 1714. године, за вријеме турског похода на Црну Гору, збивало у Васојевићима, на горњем току Лима и на простору брдских племена – о томе немамо ближих података. Васојевићи, Кучи и остали Брђани, по свему судећи, нијесу били изложени пустошењу, јер су, опкољени са свих страна јаким турским утврђењима, остали релативно мирни.

Турска је у децембру 1714. године, узевши као повод то што су млетачке власти пружиле уточиште владици Данилу и једном броју црногорских главара, објавила рат Млетачкој Републици (1714-1718). Био је то посљедњи рат између ове двије земље. Али то је тема за себе.

*

Задржавањем владичанске функције у братству Петровић-Његош успостављена је владајућа лоза Петровић-Његош, што је имало за посљедицу снажење Црногорске митрополије и њене државотворне улоге у црногорском друштву. Тако је владика Данило објективно постао родоначелник династије Петровић. Од онд ће на митрополитском трону стрица наслјеђивати одабрани синовци, а и књаз Данило, као синовац Петра II Петровића Његоша наслиједиће свјетовни пријесто (1851-1860). Како књаз Данило није имао мушког потомка, након атентата на њега 1860. године, пријесто је наслиједио његов синовац Никола Мирков Петровић, са којим се завршава владавина куће Петровић Његош (1918).

Готово сви историчари су високо оцјењивали духовно и државничко дјеловање владике Данила. Он је то показао и у догађајима и прије 1712. и 1714. године, као и касније. Био је морално стамена, „снажна, изграђена личност”, његов цјелокупни рад и дјела „приказују га као снажну, активну и реалну личност”. Петар II Петровић-Његош његов лик, као књижевног јунака, представио је маркантним, државнички мудрим, опрезним, али одлучним у акцији за слободу, проницљивом и духовно јаком личношћу која високо стоји изнад Црногораа не само свога времена. Од његовог времена углед куће Петровића нагло се уздизао у Црној Гори, у српском и словенском народу уопште, као и у спољњем свијету уопште. За установљење династије Петровић Његош, крупан историјски догађај представљао је успостављање трајних веза, односа и ослонца на велику Русију која је снажно дјеловала у смјеру стварања црногорске државе, каква је била до краја друге деценије XX вијека. Све што је ова династија у својој дугој владавини остварила иницирано је у политичким замислима владике Данила, као родоначелника лозе Петровић Његош.

Иако је млетачка влада 1717. године успоставила гувернадурство, као сталну институцију свог утицаја у Црној Гори, владика

Данило је, ослоњен на Русију, задржао одлучујућу духовну и политичку улогу у земљи. Једна од његових великих историјских заслуга била је та што је међу црногорским племенима развио идеју сталне и непоштедне борбе за слободу и независност Црне Горе и што је остварио снажан уплив на Брда, Доњу Зету, Приморје, па и сусједна херцеговачка племена, што прије њега није пошло за руком ниједом црногорском митрополиту. Његову идеју о самосталности и независности Црне Горе наставиће да образлажу и развијају и владика Василије, Петар I и Петар II, који ће је разрадити у политички програм и преточити га у прве законске акте.

Нема сумње, владика Данило је будућност Црне Горе видио, и то показао, кроз практично политичко и духовно дјеловање, у перманентној борби за сламање протурских снага и турске власти како у Црној Гори тако и међу племенима Брда и Херцеговине и њиховом чвршћем повезивању са Цетињем, и стварању самосталне црногорске државе. Његова политичка далековидост и визија будућности Црне Горе огледала се и у чињеницу што је, уз сагласност Општег црногорског збора, одредио себи насљедника, у лицу свог синовца Саве (Ивановог), кога је на његову препоруку завладичио пећки патријарх Мојсије Рајовић, почетком 1719. године. Од оног времена па до Петра I митрополит је имао и свог помоћника „другог владика” и коађутора.

КОНСУЛТОВАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

I ИЗВОРИ

1. Москва, Архив внешнеи политики России (АВПР)
2. Москва, АГАДА.
3. Ј. Томић, *Грађа за историју покрета на Балкану против Турске крајем XVI и почетком XVII века*, Београд, 1933.
4. *Црна Гора у извјештајима млетачких провидура (1687-1735)*, Подгорица, 1998.
5. *Цетињски летопис*, Цетиње, 1962.
6. Ј. Миловић, *Зборник докумената из историје Црне Горе*, Цетиње, 1956.
7. Ст. Димитријевић, *Грађа за српску историју*, Споменик ЛИИИ.
8. М. Драговић, *Прилози за историју Црне Горе*, Старине XIX.
9. М. Драговић, *Споменик XXX*.
10. Митрополит Василије Петровић-Његош, *Историја о Црној Гори*, Москва, 1754, Титоград, 1985.

11. Р. В. Петровић, *Односи Русије са Црном Гором у XVIII веку*, Београд, 1998.
12. Владика Данило и владика Сава, *Писма*, Цетиње, 1996.
13. В. Карахић, *Црна Гора и Бока Которска*.
14. *Кратки опис о Зети и Црној Гори*, Подгорица, 1998.

II ЛИТЕРАТУРА

а) Општа дјела

1. Петар I Петровић Његош, *Кратка историја Црне Горе*, Грлица, Цетиње, 1835.
2. С. Милутиновић Сарајлија, *Историја од најстаријег времена до 1830*, Земун, 1850.
3. Д. Милаковић, *Историја Црне Горе*, Панчево, 1855.
4. Ђ. Поповић, *Историја Црне Горе*, Београд, 1896.
5. Руварац, *Монтенегрина – Прилози историји Црне Горе*, Земун, 1899.
6. *Повјесница Црногорска*. Посебни дио, Подгорица, 1997.
7. *Историја Црне Горе*, књ. Подгорица, 1997.
8. *Историја Црне Горе*, књ. 3, Титоград, 1975.
9. П. А. Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, т. I, Географија – Историја, Цетиње – С. Карловци – Нови Сад, 1993.
10. Ј. Јовановић, *Историја Црне Горе*, Подгорица, 1995.
11. Д. Ивковић, *Историја црногорског народа* (Раздобље црногорског принципата / владиката од почетка XVI до средине XIX вијека), том II, Цетиње, 1992.
12. *Кратка историја Црне Горе 1496-1918*. Приредио Живко М. Андријашевић, Бар, 2000.
13. Ж. Шћепановић, *Кратка историја Црне Горе*, Подгорица, 2000.

б) Посебна издања и чланци

1. Б. Ђурђевић, *Турска власт у Црној Гори у XVI вијеку*.
2. Б. Ђурђевић, *Постанак и развитак брдских, црногорских и херцеговачких племена*, Београд, 1984.
3. Р. Ковијанић, *Помену црногорских племена у которским споменицима* књ. 1, Цетиње, 1963; књ. 2, Титоград, 1974.
4. Ј. Радоњић, *Римска курија и јужнословенске земље од 16. до 19. века*, Београд, 1950.
5. Ј. Томић, *Црна Гора за Морејског рата*, Београд, 1907.
6. Ј. Томић, *Из историје Црне Горе*, Земун, 1901.
7. Ј. Томић, *Питање Царева Лаза*, Београд, 1933.
8. Г. Станојевић, *Црна Гора у доба владике Данила*, Цетиње, 1955.
9. Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима од 16. до 18. века*, Београд, 1970.
10. В. Ђоровић, *Одношаји Црне Горе са Дубровником од Карловачког до Пожаревачког мира*, Глас, 187, Београд, 1941.
11. Н. Башановић, *Песничка легенда о Бадњем вечеру*, Прилози, 1-2, Београд, 1957.

12. П. Петровић-Његош, *Горски вијенац*, Титоград, 1964. – Приредио за штампу, предговор и прилоге написао Ристо Ј. Драгићевић.
13. С. Мијушковић, *Догађаји у Црној Гори од 1711-1714*, Историјски записи, XI.
14. Р. Драгићевић, *Неколико напомена о боју на Цареву Лазу*, Историјски записи, XVII.
15. Н. Вукчевић, *Питање боја на Царевом Лазу*, Београд, 1968.
16. *Династија Петровић-Његош I, II, III* (Зборник радова), Подгорица, 2002.
17. Б. Павићевић, *Владика Данило у Петрограду 1715. године*, Михаилу Лалићу у почаст (Зборник радова), Титоград, 1984.
18. Р. Петровић, *Племе Кучи 1684-1796*, Београд, 1986.
19. Р. Ј. Вешовић, *Племе Васојевићи*, Сарајево, 1935.
20. М. Дашић, *Васојевићи од помена до 1860. године*, Београд, 1986.
21. М. Дашић, *Огледи из историје Црне Горе*, Подгорица, 2000.
22. М. Дашић, *Незаобилазно о историографији Црне Горе*, Подгорица, 2002.
23. М. Цемовић, *Васојевићи*, Београд, 1993.
24. *Југословенске земље и Русија у 18. веку*, Београд, 1986.
25. Ж. Шћепановић, *Средње Полимље и Потарје*, Београд, 1979.
26. Ј. Ердељановић, *Кучи, Братоножићи и Пипери*, Подгорица, 1977.
27. С. Томић, *Бањани, Пива и Пивљани*, Никшић, 1998.
28. А. Лубурић, *Дробњааци – племе у Херцеговини*, Никшић, 1998.
29. Р. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе 1711-1918*, Подгорица / Београд, 1996.
30. М. Мемић, *Плав и Гусиње у прошлости*, Београд, 1989.

Miomir DAŠIĆ

SOCIAL AND POLITICAL CIRCUMSTANCES IN OLD MONTENEGRO AND HIGHLANDS BEFORE AND DURING THE TURKISH MILITARY DESCENTS TO MONTENEGRO IN THE YEARS 1712 AND 1714

Summary

This paper is a synthetic survey of the social-political circumstances in Old Montenegro and the Highlands from the end of 15 th to the beginning of 18 th century. Social status of population under the Turkish domination was discussed as well as their struggle for maintaining their economic and political privileges, which lead to forming of a specific social organisations on the territory of Montenegro – the tribes.

The tribes of Old Montenegro entered the 18 th century with a developed supratribal establishment – Montenegrin Assembly, which met as needed to solve political, social, military and other issues and problems of interest for the entire Montenegro, as well as for its immediate surrounding. The decisions of the Assembly had been morally binding for the Montenegrins since there had been no other means of coercion.

General Montenegrin Assembly also elected the archbishops of Cetinje, who had been ordained by the patriarchs of Serbian Orthodox Church until its abolishment in 1766.

Metropolitanate of Montenegro and the Littoral with the seat in Cetinje had a strong influence on spiritual, social, political and cultural development of that time's Montenegro. That will be powerfully felt since the period of bishop Danilo Petrović Njegoš (1697-1735) and later his ears. As of the year 1711, Bishop Danilo finds an ally and protector in grand Russian Empire, expecting to create an independent Montenegrin state, different from his predecessors, who mainly relied on the neighbouring Venetian Republic. Prior to that, from 1707 he started to press out the pro Turkish powers (proselytes to Moslemism) from the domestic territory and to build a stronger alliance of Old Montenegrin and Highland tribes.

A strong impetus to the liberation struggle of the Montenegrins, Highlanders, Herzegovinians and other surrounding Serbian population was provided by the war of Russia against Turkey in 1710, and especially Russian military-political mission of colonels Mihailo Miloradović and Ivan Lukačević – Podgoričanin, who came to Montenegro after the order of the Emperor Peter the Great in 1711, with gramata (charter) inviting Montenegrins, Highlanders, Herzegovinians and other Balkanian Christians to uprising.

Due to the Anti Russian Movement which, from the summer 1711, attained a large scale – Porta ordered two major military descents to Montenegro – in 1712 and 1714. In the first descent the Turkish Army (with 20,000 soldiers) irrespective of sinewy resistance of Montenegrins severely defeated them at Carev Laz on 28 July 1712 and managed to penetrate Cetinje, plunder the Monastery and the surrounding villages. Nevertheless, the Turks did not manage to seize Archbishop Danilo and colonel Miloradović and the uprising was continued in 1713. Sultan issued an order to Bosnian vizier Numan-pasha Ciprilić to attack militarily and materially exhausted Montenegro in October 1714 from two directions – Herzegovina and Skadar – with around 30,000 soldiers. At that time around 2,000 Montenegrins were killed in the battles, and around 3,000 captured and ejected to Bosnia (settled at Glasinac and Romanija). It was the most catastrophic defeat of the Montenegrins till then. Archbishop Danilo took shelter in Boka from where he went to Russia at the beginning of 1714. Issuing to Montenegro the two new gramatas (charters) the Russian Emperor Peter the Great bound Russian court and government to permanent material and diplomatic help to Montenegro, and Montenegro to permanent alliance with Russia.